

מח.

הלשכה השחורה.

אין כל חדש תחת השמש. כל הנמצאים אינם נפסדים וכולם רק משתנים ומחליפים צורתם. גם הכנוי של גנאי שהמציאו אז הסופרים המשכילים לכנות את הרבנים והחרדים בשם „חברת מצדיקי הרבים“, לפי שנשתנו תנאי הזמן שנו גם את הכנוי הזה לשם „הלשכה השחורה“, ואבאר את תמורתה וסבתה.

בהחלק השני מזכרונותי בארתי אשר „המשכילים“ בראית שנות השבעים, מן שנת 1870, התנפלו אז על הרבנים שאינם מסכימים לזעזועיהם לעשות ת ק ו נ י ם ב ד ת, ובכל מיני חרוף וגדוף בזו את הרבנים והחרדים במקומות שונים. והפיצו את העתונים והספרות שלהם שהיתה מלאה זלזולים וגדופים, וביחוד השתמשו אז בכנוי של „חברה מצדיקי הרבים“. ואם תתמה קורא יקר, איזה כנוי של גנאי הוא לכנות את הרבנים והחרדים בשם „חברת מצדיקי הרבים“? אסביר לך: שלפי תנאי זמן ההוא, כל חברה בארץ רוסיה הוכרחה להיות מאושרה מטעם הממשלה, וחברה שאינה מאושרה היתה בחזקת סכנה. והמשכילים בחפצם לאיים על הרבנים והחרדים, פרסמו אז שיש איזה חברה מסותרת פאנאטיקירים, וא”כ החשד מתוח עליה, וכן הנכם קנאים פאנאטיקים שגם ע”ז היתה הקפדה גדולה מהממשלה, לכן גורו לכם אתם הקנאים בעלי חברה מסותרת, ובהרמוז הזה השתדל המשורר יל”ג להוציאו לפעולות כאמור באגרותיו אגרת שמונים ושלש.

במשך הזמן אחרי איזה עשרות שנים, החרוף של גנאי הזה פג טעמו וריחו, ועפ”י מקרי איזה הזדמנות כפי שאספר, שנו את התואר של גנאי (או רמז של ההפתחה) בשם חדש לרוח העת בשם „הלשכה השחורה“ וזה פתרונו.

בתחלת שנות השבעים, בשעה שהמשכילים התעטפו בטלית של תכלת לתקן את הדת ולהתאימו לרוח הזמן, התעוררו החרדים לדבר ה’ להגן על יסוד היהדות „שהתורה לא תהא מחולפת“. ביחוד התעוררו והתארגנו בווי לנה, והפיצו אז חוברות קטנות נגד המשכילים ושיטתם המוטעה. החרדים האלו כנו א”ע בשם „חברת מצדיקי הרבים“, גם ב ק ו ב נ ה התארגנו אז אנשי לב וגז – אני הקטן יעקב בתוכם – תחת דגל הגאון הצדיק רבי אליעזר גאָרדאָן זצ”ל (במקום אחר בארתי שמפני טעמים שונים החלטנו שרבנו מרן רי”א זצ”ל לא יכנס בעובי הקורה) ששמש אח”כ בכתר הרבנות בעיר טעלז. הגאון הזה שיצק מים ע”י הגאון האדיר ציס”ע רבי ישראל סלנטר זצ”ל, וכתלמיד מקשיב קיים דברי רבו שהחליט לארגן מכ”ע חרדי כדי להגן על היהדות וללחום עם המשכילים בכלי זיין שלהם, וכה נתיסד אז המ”ע „הלבנון“ שיצא לאור ב„מאִינץ“. העתון הזה ה’ לפה להגן על אוצרותינו הרוחניים, ועשינו חיל, כמבואר ברחבה בה, חלק השני מזכרונותי.

קרוב לעשרים שנה לחמנו בכח הספרות של „הלבנון“ נגד המתקנים ע”מ להרוס, והאורתודוכסי הרימה קרנה בכבוד, ועשינו חיל לאחד בכח ספרותנו לבבות הרבה מגדולי הרבנים, ולהפיח רוח חיים בקרב החרדים להכיר את הספרות האורתודוכסית לכת רצוי, להגן על ידה על דת ק’ ולפקח על כל דבר נפל ביעקב. עבודתינו ב ק ו ב נ ה עשתה פרי למכביר. הספרות שלנו התפתחה, וכסוף היתה בעיני המשכילים ששפכו מרוב כעסם קתונות של לעג וחרפה עלינו, אות

הוא כי ראו שהספרות שלנו לא תתן להם לעקור הבירה ולהפוך הקערה על פיה, ולכן חרפו וגדפו אותנו כאשר לאל ידם, וכנו אותנו בשם „מצדיקי הרבים“, אף כי אנחנו לא עמדנו ביחס ישר עם עסקני ווילנה ועם חברת „מצדיקי הרבים“, כי לא יכלנו להסכים להתכסיס שלהם ולסגנון ספרותם. ובכלל לא היתה לה אריכות ימים, כי נתבטלה אחרי ירחים אחדים לקיומה. אבל אגודתנו בקובנה אם שלא היו לה שם מיוחד ולא נתארגנה תחת דגל מיוחד – עשתה חיל והשתכללה.

והנה באחרית שנות השמונים 1880-1890 התרחבה הספרות העתונית של המשכילים בארצנו, כי השיגו רשיון להוציא את העתונים השבועונים שלהם בכל יום, וממילא בשעה שהשבועונים שלהם נעשו לעתונים יומיים התרחבו ונתפשטו מאד, והמכה“ע שלנו „הלבנון“ שהופיע באשכנז לא היו באפשרותו ללחום את כל הספרות שלהם, ואחרי שאבד השפעתו חדל מלהופיע. אבל אגודת העסקנים שלנו שהתאחדו מקרוב ומרחוק, עמדו על דעתם לעבוד לטובת חזק הדת ברגש כביר, להרבות ולהרחיב את בתי התלמוד תורה בקהלות ישראל, להשתדל ליסד ולארגן מכ"ע חרדי חדש בארצנו כדי שהחרדים יתאחדו יחד ע"י העתון, שיהי להם לפה, ועוד מפעלים צבוריים רבים בעניני החזקת הדת. בנתיים באותם הימים שחדל מכ"ע „הלבנון“ להופיע, הרימו המשכילים החפשים ראשם ביתר שאת, ואף החכם חז"ס הדפיס בעתונו מאמרים ארוכים שמטרתם היתה להכחיש את הנסים שבכה"ק ולהרוס את יסודות ועקרי היהדות, ואת דעותיו המשובשות פרסם ברבים, וכדי לצודד נפשות הוכיח במאמריו שמקור דעותיו שאב מהמשנה תורה וממורה נבוכים של הרמב"ם ז"ל.

המשכילים החפשים שהרימו ראש התחילו בכלל להכעיס תמרורים את החרדים, מלבד מה שהתקלסו בהרבנים והחרדים בכל מיני היתולים ולצנות בחרפות וגדופים, באו עוד לכבוש את המלכה גם בבית, כי בחרו לחוג חגי יובלות למשכילים היותר חפשים, לאלה שבחוצפה יתירה שלהם רצו לעשות תקונים בדת – רעפאָרם בלע"ז – (ת"ל שלא עלתה בידם). המשכילים חגגו את חגי יובל שלהם בהמון חוגג, כדי להראות להמון, שהרבנים אלה שעמדו בראש האומה כבר עבר שעתם, ועתה כוכבים חדשים, כביכול, מזהירים על שמי היהדות בדמות המשכילים שכנו אותם בשם נביאי הזמן, שע"כ ראוי לחוג חגי יובלות שלהם, וידע דור נולד מי המה גדולי ישראל וקברניטיו...

ספרות – הכפירה של משכילים אלה וחגיגה הכעיסו תמרורים את החרדים אנשי הלבב, אבל כאמור חסרה אז להחרדים ספרות מיוחדת. החפשיים שפכו טיבין של חרוף וגדוף על החרדים, והחרדים הוכרחו לשתוק, שמעו עלבונם ולא היו מקום להשיב... אבל בה במדה החרדים התארגנו בכמה מקומות כמו בריסק, ווארשא, ווילנה, מינסק, ריגה, ועוד, שנוספו סניפים להיח"ס דקובנה. בין העסקנים החדשים נוספו לנו גם צעירים מופלגי תורה ויראה, שהצטינו גם בלמודים ומדעים ביתרון הכשר ודעת, שהכניסו גם יפיפותו של יפת בין הצעירים החרדים, ונמצאו גם אלה שבכשרונם ובהשכלתם הצטיינו כמעט יותר מהמשכילים. אבל „המשכילים שלנו“ חסרה, אז כמו שבארתי, ספרות מיוחדת להשיב למנגדיהם תשובה כהוגן, כי לא היו לנו עתון ספרותי * והחוצפה של המשכילים

(*) בימים ההם להו"ל מכ"ע יומי, מלבד שנחזף הי' לזה סך סכום גדול (שלדאבון לבנינו, סובלת

הכופרים גברה מיום ליום! בהעתונים שלהם חרפו וגדפו כל הקדוש לנו, וכשכבר גדשו את הסאה של הסבלנות, החרדים שלנו הוציאו מן לזמן מן חוברות, וביותר מגלות עפות, שיצאו לאור בעת שחגגו המשכילים חגיהם חגי יובל שלהם, ובהמגלות עפות היתה כעין ביוגרפיה מפלוגי הסופר החוגג חג – יובל שדקרה כמחט את המשכילים הלאומיים... הכאב של המשכילים הלאומיים הללו חזק מאד, ולצעוק חמס לא הי' מן הכבוד בעדם לגלות מקום הפצע, וביחוד חרה אפס של המשכילים על החרדים שאינם שומעים חרפתם ושותקים, כמו שהסכינו עד כה, אלא שהחלו לחום אתם גם בכלי נשק ספרותיים מודרניים.

התעמולה החדשה שהחלו החרדים להשתמש הרגיזה מאד את החפשים, ונתאספו איפוא לטכס עצה איך לאיים על החרדים שצא יעזו להשיב להם. הכנוי של „חברה מצדיקי הרבים“ שכנו עד כה את החרדים בשם של גנאי, הכנוי הזה כבר נתישן ופג טעמו, לכן המציאו את תחבולת „שנוי השם“.

בראשונה קפץ בראש הסופר מר „סלוצקי“, והדפיס מאמר ארוך „בהמליץ“ לגלות סוד חדש אשר „בקובנה“ נמצא „לשכה השחורה“ שעוסקת להלעיב ההשכלה והמשכילים, וגלה טפח מהמצאת הפרצופים של בעלי „הלשכה השחורה“, והסופר הזה עם חבריו חשבו ששנוי השם תפיל אימה ופחד מחדש על החרדים, ומאז החלו הסופרים החפשים להשתמש בשם „גנאי החדש הזה“, „הלשכה השחורה“. אולם הרבנים וטובי החרדים העסקנים מקרוב ומרחוק שהרגישו זה מכבר שתחסר להעסקנות החרדית אורגוניזציה מאוחדת, אדרבה היו שבועי רצון שנמצא שם אחד לאגודה אחת שיאחד את כל החרדים לדבר ה', ותחת „לשכה השחורה“ כנו אותה בשם „לשכה הטהורה“ ובה הצטינו בכל פעלם והדרם בספרותם בהירחון „הפלס“ והשבועון „המודיע“ בסגולת הפירמא בעלי „הלשכה הטהורה!“ ובהספר „אור לישרים“*) הראו בהמאמר „כבוד מקלון“ את תחבולי הממציא סלוצקי וחביריו המשכילים בשאר רוח:

והנני מביא בזה לכה"פ שורות אחדות מהמאמר „כבוד מקלון“ הנ"ל: „כבר מוסכם ומפורסם אצל שלומי אמוני ישראל, המכירים ויודעים את הסופרים „הספרית החדשה“, כי האנשים אשר תהלתם מלאה בעתונים העבריים, צריכים בדיקה, יליהפך, האנשים המתוחים על „עמוד הקלון“ בעתונים, בגלל מעשיהם מחשבותיהם, הם המכיבדים באמת, ובכן כל אשר ירבו לחרף ולגדף ולטפל שקרים באנשים, כן ירב כבוד למחפיהם ומגדפיהם. הנה כן, מבלי בקש כבוד על ידיהם, רדף הכבוד אחרינו וישיגינו בחרופיהם וגדופיהם כו', ועל מי מתופשי התורה ומחזיקה בעתים האלה לא השליכו שקצים, ולא שפכו מררתם כקנאתם לחפשותם? האמנם לא יכלו כבדנו גם אנו, בכנותם אותנו „זיפנים“, „חיות רעות“, „כוזבי „פלסתר“, „לשכה השחורה“ ועוד גדופים ונאצות כאלה הראוים לאנשים „בני תרבות“ מנומסים כמוהם! חלילה לנו לקפת שכר שיחותיהם הנאות, ותודתנו נתונה להם, על אשר שמו חלקנו עם גדולי התורה והיראה אשר תמיד כל הימים שמם מנאץ מכביד בעלי „הלשכה הלבנה“ בחרפם אותנו עד עתה, ועל הכבוד העמיד לבוא לנו מאתם, בדרךנו אשר אנחנו הולכים בה לבטח כעשויים לבלי חת מגדופותם, אשר יגדפו אותנו בלי ספק, אף כי דבר אין לנו עמהם, ולא נבקש מהם את הכבוד הזה המתגלגל ובא עלינו בהכרח מידיהם.

„האמת נגיד ולא נכחד, כי לא רק על הכבוד אשר יכבדנו בגדופיהם נתענג, כי אמנם מאושרים

האורתודוכסי במחלת חסרון העונה את הכל, תמיד, עוד קשה היו אז בכפליים להשיג רשיון הממשלה עד מאד, ולא הועילו רובי ההשתדלות שעמלנו ויגענו כמה שנים בזה בהתמדה רבה, וכידוע עמל הרבה בזה גם הגאון הצדיק ר' אליעזר בארדאן אב"ד ור"מ דטול זצ"ל.

*) הספר אור לישרים יאיר דברי המאורות הגדולים, גאוני הדור, חות דעת קדושים, וחכמת

חכמים מפארים, עם מאמרים ערוכים בדרך אמונה ובריות משפט נגד השטח הציוניתי.

אנוני לקבל בדרכנו זה גם יסירים, כמאמרם ז"ל (מדרש פ' מקץ צ"ב): „אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' א"ר אלכסנדר" „אין לך אדם בלא יסירים, אשריו לאדם שיסיריו באים עליו מן התורה שנאמר ימחורתך תלמדני". יעל כן, אלי גם היו התוליהם יגדופיהם לבשת וגם לחרפה, ילעג השאננים השמחים על היותנו ללעג ולבוז ה' לני לצער, לא נמנענו ללכת בדרכנו ולא נסוג אחור לבנו. כי הלא שלש פעמים ביום אנחנו מתפללים: ולמקללי נפשי תדם כו' ובמצותיך תרדף נפשי, ועל אהת כמה וכמה שהתוליהם וחרופיהם הם לנו לכביד ילאישר נחשב לנו, כי ממנו יכירו וידעי רבים וכן שלמים מיראי ה' כי כבוד לאיש ירא ה', להמתח על עמוד הקלון המיצב בעתים לשומרי דרך אבותינו. יכירו וידעו כל המנצחים על מלאכת ה' כל עיבדי עבודת הקדש בכתי ישיבה לת"ת דרבים ובבתי ת"ת לבני עניים, וכל העוסקים במצות ובצרכי צביר באמינה, אשר כפתד אבותינו לפנים בימי הבינים מדבת שוטנינו החיצונים, יפחדו, היום ההילכים ביהרת ה' בדרך אמינה מחרפות מחרפוני הפנימים בשערי העתון העברי—ילמדו אל דרכנו, וישיכילי וידעו כי לא חרפה וקלון ישבעי בעמוד הקלון אשר בעתונים, כי אם כבוד ויקר!

„יכירו וידעו כל המחבאים קילם קיל יעקב, מהשמיע אמת יאמונה בקהל ישראל, מפחד הידים ידי הכתבנים, המתחרים להשחיר פני דוברי אמת בכנותם איתם בשם „בעלי לשכה השחורה" ומעמידים אותם אל עמוד הקלון בעתין העברי הנותן חתימתו על כל אדם של צורה בדרך הזה. יכירו וידעו כי אין כחם של אלי המנאצים אלא בנאציתם וליצנותם, וכל אשר ירבו לכסות קלון על שניאי נפשם, כן ירבו להעטות עליהם מעטה תהלה, הנאה לישרים.

כבר אמרתי אשר „הלשכה הטהורה" (שהסופרים המשכילים יכנוה „הלשכה השחורה") היא באר שחפרוה שרי התורה כרוה רבותינו ראשי גאוני צדיקי הדור, יכל מעשה ה' ש כ ה נעשו רק ברוחם וחפצם, כפי שידוע לאלה שלבם ער ומתענינים ביהדות וצרכי עמנו. ביחוד מתבלט עבודת „לשכה הטהורה" ע"י הספרות של ימים ההם בהס' „אור לישרים" רב האיכות, לבד בהספרות הרחבה של „הפלס", „המודיע" ובס' „נחפשה דרכינו", ועוד ועוד.

אבן הפנה של ה' ש כ ה הונחה בקובנה בשנת תר"ל, וראשית עבודתה היתה לארגן מכ"ע „הלבנון", כמסופר בהחלק השני, ומקובנה „הלשכה הטהורה", חתפתחה לכמה סניפים במקומות שונים. ואי"ה בחלק הרביעי אציב לזכרון עולם גם איזה מאתנו חברי ועד הפועל של הלשכה בסניפיה, גדולי ישראל אלה, שלא עטרו את עצמם בעטרת הרבנות, אבל נכתרו בכתרה של תורה ובמעשים טובים ושם טוב כגדולי הרבנים, שכדאים כי יוחקו שמותיהם, הליכותיהם דרכם בקדש ומפעלותיהם הטובים הכלליים בחומר וברוח לזכר עולם לגאון ולתפארת.

* *

אמר המו"ל: כאשר ידובר כאן ע"ד „הלשכה השחורה" אמצא לדבר בעתו להביא בזה דברי המכ"ע „מארגען זורנאל" גויאָרק מן שנת תרפ"ב № 6118 זי"ל: „אַ מאַן מיט פעסטע פרינציפן". ר' יעקב ליפשיץ ע"ה, וועלכער איז ווי מיר האָבן געסטערן געמעלדעט מיט אַ קורצע צייט צוריק געשטאַרבן אין קאַוונאַ, האָט פערטראָטן אַ געוויסע ריכטונג אין אידישן לעבן. ער איז ניט געווען דער פיהרער אָדער פאַרשטעהער פון דיזער ריכטונג, און האָט זיך אין זיין בעשיידענ-הייט געשטעלט צופרידן מימ די ראָלע פון „די מאַכט הינטערן טראָן". אָבער ער איז געווען אַ מאַן מיט אַ קלאָרן פערשטאַנד, מיט אַ פעסטען כאַראַקטער און אַ פעהיגקייט צו געווינען שטיצע דורך גאָרט און שריפט, און האָט אויפגעטהאָן מעהר פאַר די פרינציפן פאַר וועלכע ער האָט געאַרבייט ווי די מיסטע פון די מעהר בעריהמטע פיהרער.

ער האָט פערטראָטן דעם עקסטרעם-קאָנסערוואַטיווען פליגעל פון אַרטאָ-דאָקסישען אידענטיהום, דעם אידען פאַר וועמען די אַלטע אמונה איז דעד עיקר

און אלע אונדזערע זאכן: פראַגרעס, נאַציאָנאַליזם, פאָליטישע רעכטע, זיינען ניט מעהר ווי נעבענזאַכען וועלכע האָבען אַ ווערט אויב זיי מאַכען אידישקייט שטאַר- קער און זיינען שעדליך ווען זייער ווירקונג איז אָפצושוואַכען די טרייהייט פון אידען צו דעם גלויבען פון זיינע אור-עלטערן. און ער איז געווען אָפּענהערציג אין זיינע שטרעבונגען, ער האָט ניט געפרובירט זיך פאַרשטעלען פאַר עטוואָס וואָס ער איז ניט געווען, און ער האָט מיט פּערגעניגען אָנגענומען די בעצייכענונג אלס פאַרשטעהער פון די „לשכה השחורה“ וועלכע האָט עקזיסטירט נור אין די איינפילדונג פון זיינע געגנער, און איז אין אמת בעשטאַנען פון אַ ליסט פון אַדרעסען פון אידען וועלכע אינטערעסירן זיך מיט אידישע ענינים אויף דעם זעלבען אופן ווי ער און זיין גרויסער מייסטער, ר' יצחק אלחנן זצ"ל, האָבען זיך אינטערעסירט.

דאָס איז די טענדענץ פון די אַמאָליגע כנסת ישראל וועלכע איז אונטערדריקט געוואָרן פון די אידיאָטישע „ראַמאַנאָו רעגירונג“, און פון די איצטיגע „אַגודת ישראל“ וועלכע קען בעטראַכטעט ווערען אלס איהר נאָכפאָל- געריין. מען קען ניט פערלאַנגען פון אלע פרומע אידען אַדער אפילו פון אלע אַרטאָדאָקסישע רבנים, אז זיי זאָלן אָננעהמען דעם זעלבען שטאַנד-פונקט; עס זיינען צווישן זיי אויך דאָ פיעלע וואָס לאָזן זיך בעאיינפלוסען פון ראדיקאַלע פראָזען און ציטערן מען זאָל אויף זיי ניט זאָגען, אז זיי געהערען צו די „טוואַרצע“ אַדער די קלעריקאַלע אידישע פאַרטיי. אָבער דער מענש מיט אַ גע- זונטע אידישע נשמה און מיט פעסטע איבערצייגונגען נעהמט אָן אזעלכע בעשול- דיקונגען אלס הויכע קאָמפלימענטען, גראַדע ווי דער אמת'ער פאַטריאָט שרעקט זיך קיינמאָל ניט אָפּ ווען מען בעצייכנט איהם אלס „רעאַגציאָנער“, און די אידישקייט פון ר' יעקב ליפשיץ האָט בעסערע אויסזיכטען צו בלייבען לעבען ווי אַלע מינים „יודאיוזם“, ווייל אין איהר ליעגט דער גייסט וואָס האָט געמאַכט אז אידען זאָלן אַלעס פערטראַגען און איבערלעבען, אין איר לעצטען די עקשנות, די פעראַכטונג פאַר געגנער, די גלייכגילטיגקייט צו פאַקטען אין דער אויסען- וועלט וואָס האָבען אָפּגעהאַלטען די אידען פון אונטערגאַנג. די אַגודת ישראל קען פיל לערנען פון דעם מאַן, זיינע שריפטען און זיינע מעטהאָדען, תנצב"ה.

מט.

התיסדות כולל האברכים — הפרושים — בקובנה.

בשנת תרל"ז בא אלי המופלג הותיק יקר הערך ר' ליוור יעקב חוואס ז"ל מעיר יאנישאָק פלך קובנה, ובידו מכתב אלי מכבוד הגאון רבי אלכסנדר משה לפידות זצ"ל אב"ד דראָסיין, בדבר הצעה נכבדה, אשר בחר להמלאכות הזאת את כבוד המוכ"ז רל"ח, ומבקש ממני שאמליץ טוב בעד הצעתו לפני רבנו מרן רבי יצחק אלחנן זצ"ל, שגם הוא ישתדל בדבר רב הערך הזה. ובהתבונני אשר כגבוה שמים מארץ כן שגבה ההצעה בדבר עצם המלאכות, וביחוד שרל"ח איננו מוכשר למלאכות זו, לא הטיתי און לההצעה הזאת ולא הצעתי אותה ככל לפני מרן ז"ל, לבלי אה"י אני לשחוק, וביותר שלא תקל כבוד הגאון דראָסיין בעיני רבנו, כפי שאמנם הו"ד ה' לי אח"כ רבי אלכסנדר משה ז"ל בעצמו ברוב תודה.

רל"ח הנ"ל ה' לו אָח בברלין, הנכבד ר' יוסף חיים, שהי' מקורב ואיש